

At være hjemme i den internationale bouillabaisse

Om globalisering og den europæiske migrantforfatter

Søren Frank

Eliminering af krop og rum

I ”A Negative Anthropology of Globalization” (2009) identificerer Hans Ulrich Gumbrecht to umiddelbare kendetegn ved globaliseringens måde at transformere strukturer og situationer i det enkelte menneskes liv: den stigende mængde af tilgængelig information samt den kendsgerning, at cirkulationen af denne information bliver mere og mere løsrevet fra specifikke fysiske rum. Men ifølge Gumbrecht udgør denne velkendte historie om eliminering af rum kun den ene side af globaliseringen, der på den anden side er karakteriseret ved en række menneskelige modreaktioner, som alle har til hensigt at kompensere for tabet af rum.

Umiddelbart kan begyndelsen på tabshistorien føres tilbage til begyndelsen af 1800-tallet, hvor jernbanernes fremkomst markerer en materiel begivenhed, der intensiverer cirkulationen af viden og mennesker—ikke mindst fordi jernbaneskinnebanerne transformerer landskabet til et geometrisk og abstrakt rum, hvorved cirkulationen bliver mere uafhængig af specifikke steders potentielle friktion. En ny fase i globaliseringen indledes i det 20. århundrede med opfindelsen af en række nye kommunikationsteknologier som telefonen, radioen og fjernsynet, der alle er karakteriseret ved deres evne til at transmittere information frigjort fra fysiske rum. Den seneste udvikling, der er kendetegnet ved fremkomsten af mobiltelefoner, bærbare computere, internet og email, har på et overordnet plan medført en intens elektronificering af det sociale liv. Foruden at betone informationsstrømmens fuldstændige uafhængighed af fysiske rum accentuerer denne fase også de tekniske apparaters og dermed menneskets stigende frigørelse fra rum, eftersom medierne selv er blevet mobile.

Endelig synliggør denne fase en spatial diskontinuitet mellem vores kropslige position og vores mentale aktiviteter—tænk for eksempel på mennesker, der taler i mobiltelefon: fysisk tilstede, mentalt ikke-tilstede.

For Gumbrecht står det klart, at ”the [existentially] most challenging consequence of the electronic age has indeed been the elimination of the dimension of space from multiple levels of our experience and of our behavior” (2009:234). Hvis globalisering ikke kun er karakteriseret ved informationstrømmens uafhængighed af fysisk rum, men også ved vores evne til at adskille krop og sjæl, bliver det imidlertid muligt at spore globaliseringens oprindelse længere tilbage end til begyndelsen af 1800-tallet—og i stedet for blot at være et resultat af materiel historie (jernbaner, telefoner, internet) har globaliseringen også rod i den vestlige idéhistorie: snarere end at konvergere historisk med den elektroniske tidsalder, bliver globaliseringen nemlig med Gumbrechts ord ”coextensive with the process of modernization as it depends on and begins with the Cartesian formula of human self-reference: ‘I think, therefore I am’ . . . [a formula that] presuppose[s] the exclusion of the human body (and of space as the dimension of its articulation) from the understanding and definition of what it is to be human” (*ibid.*:234).

Gumbrechts karakteristik af globaliseringen som *elimineringen af rum og krop* på den ene side og *kompenserende modreaktioner* på den anden vil tjene som den underliggende præmis for min videre argumentation, der vil bestå i at opridsse en strukturel affinitet mellem globalisering, migrantforfatteren og migrationslitteratur. Mere specifikt hævder jeg, at de to sidstnævnte også er eksempler på den eskalerende løsrivelse fra specifikke, fysiske rum, men at de på den anden side også er kendetegnet ved inerti-reaktioner, som genforbinder dem med en rumlig dimension. Litteratur- og kulturteorien har traditionelt haft fokus på førstnævnte tendens, hvor begreber som frihed, mobilitet og metamorfose virker tiltrækkende på det moderne individ. Til gengæld har den anden tendens, de jordforbindende

kompensationsstrategier, ført en relativt ubemærket tilværelse i den teoretiske diskurs, sandsynligvis fordi de forbindes med begreber som hjem, rodfæstethed og identitet, der alle lugter af noget regressivt, reaktionært og gammeldags.

Vægtløshed

Migration og globalisering er uden tvivl indbyrdes afhængige fænomener. Vi lever således ikke kun i globaliseringens tidsalder, men også i migrationens tidsalder, hvor flere og flere mennesker krydser kloden, hvad enten det er frivilligt eller nødtvungent, midlertidigt eller permanent. Begivenheder som de to verdenskrige, afkoloniseringen, kommunismens kollaps og skabelsen af EU spiller afgørende roller i denne proces, ligesom de ovennævnte udviklinger inden for transport- og kommunikationsteknologi bidrager til at facilitere de migratoriske bevægelser af mennesker, genstande og information på tværs af kloden.

På den baggrund er det ikke overraskende, at antallet af migrantforfattere på den litterære verdensscene er steget betragteligt siden Anden Verdenskrig. I europæisk litteratur er migrantforfatteren en dominerende skikkelse i både kvantitativ og kvalitativ henseende, hvilket listen over Nobelprisvindere med al tydelighed illustrerer. Blandt de seneste elleve prisvindere (1999-2009) finder vi således ikke færre end syv forfattere, der kan siges at skrive mellem flere kulturer, sprog og geografier, og hvis kunstnerisk-biografiske profiler inkluderer både Europa og migration: Herta Müller (Rumænien, Tyskland), Doris Lessing (Iran, Zimbabwe, England), John M. Coetzee (Sydafrika, England, USA, Australien), Imre Kertész (Ungarn, Tyskland), V. S. Naipaul (Trinidad og Tobago, England), Gao Xingjian (Kina, Frankrig), Günter Grass (Danzig, Tyskland). Til denne liste kan vi tilføje andre prominente europæiske migrantforfattere som Milan Kundera (Tjekkoslaviet, Frankrig), W. G. Sebald (Tyskland, England), Czeslaw Milosz (Polen, USA), Adonis (Syrien, Libanon, Frankrig), Emine Sevgi Özdamar (Tyrkiet, Tyskland), Tahar Ben Jelloun (Marokko, Frankrig), Wole

Soyinka (Nigeria, England, USA, Nigeria), Amitav Ghosh (Indien, England, USA) og Salman Rushdie (Indien, England, USA).

Migrantforfatterens voksende betydning og tilstedeværelse i det litterære felt kalder på spørgsmålet om, hvilke karakteristika vi kan tilskrive migranten og migrationslitteraturen. I tråd med det, Gumbrecht betragter som de væsentligste eksistentielle konsekvenser af globaliseringen—elimineringen af de rumlige og kropslige dimensioner fra den menneskelige erfaring og adfærd—beskriver Rushdie meget sigende migranten som en person, der har overvundet tyngdekraften: "We have performed the act of which all men anciently dream, the thing for which they envy the birds; that is to say, we have flown" (1995:85). I den forstand er migranten blevet løsrevet fra rum på samme måde som vore dages informationsstrøm, og i Rushdies øjne trodser den vægtløse migrant heroisk de rødder, som han, altså Rushdie, anser for at være "a conservative myth, designed to keep us in our places" (*ibid.*:86). Konsekvensen er friheden til at flyve og dermed en frigørelse fra alt det, der binder os og forhindrer vores bevægelse. Et litterært eksempel på en person, der praktiserer en sådan vægtløshedens livsstil, er Sabina i Kunderas *Tilværelsens ulidelige lethed* (1984). Hos Kundera er lethed dog ikke kun forbundet med frihed, men også med forræderi: "Sabinas vej af forræderier vil fortsætte, og ind i tilværelsens ulidelige lethed vil den latterlige, sentimentale sang fra tid til anden genlyde dybt i hendes indre, om to tændte vinduer i et hus med en lykkelig familie" (1994:215). Det er muligt, at Sabina ikke kan holde sig helt fri af den kitschede forestilling om hjem og familie, men hendes valg og livsbane understreger hendes grundlæggende disposition for vægtløshed og dermed for både frihed og forræderi—en disposition Kundera i øvrigt synes at sympatisere med.

Hvis globaliseringen, som en konsekvens af dens eliminering af kroppen og rummet fra den menneskelige eksistens, resulterer i en ny forståelse og definition af, hvad det vil sige at være menneske, så er det Rushdies overbevisning, at den samme "genmanipulerende" kraft

kan tilskrives migranten på grund af dennes tredobbelte brud: "And this is what makes migrants such important figures: because roots, language and social norms have been three of the most important parts of the definition of what it is to be a human being. The migrant, denied all three, is obliged to find new ways of describing himself, new ways of being human" (1992:278).

Migranten synes således at være selve inkarnationen af *homo globalicus*, en tyngdekraftstrossende fugl løsrevet fra Jorden. Hvis migranten er en vægtløs og kropsløs person frigjort fra ethvert lokalt, fysisk rum, så synes han eller hun at passe fint ind i det, som Gumbrecht beskriver som endnu et væsentligt fænomen ved globaliseringen, der indvirker på menneskets eksistens, nemlig "the emergence and steady growth of a specific space—a 'network of channels' would be a good metaphor—that is immune to all local specifications and flavors" (*ibid.*:234). Dette globale netværk af kanaler, det som Marc Augé har kaldt for *non-lieux* (ikke-steder), er kendetegnet ved flygtighed og golde gentagelser, hvor det at opholde sig hjemligt—det at bebo—bliver en umulighed. Eksempler er hotelværelser, hoteller og supermarkeder, som tilhører visse transnationale virksomheder, men også motorveje og større lufthavne. Især sidstnævntes rum (eller ikke-sted) repræsenterer en kondensering af det, som Milosz nedsættende, men ikke uden humor, har kaldt "the international bouillabaisse" (1998:58) med dens display af de store internationale flyselskabers logoer og design og med dens café'er og toldfrie butikker, som tilbyder præcis de samme mærker og brands, der også kan findes i en hvilken som helst anden lufthavn: Starbucks, Mövenpick, McDonald's, Chanel, Armani og Hugo Boss. Faktisk er det Gumbrechts overbevisning, at vi er vidner til en "ongoing expansion and perfection of this emblematic channel of globalization, up to the point of being inescapable" (*ibid.*:235).

Jordforbindelser

Hvis migranten som en følge af hans eller hendes triumf over rum kan beskrives som den globaliserede tidsalders definerende figur, kunne man nemt (og umiddelbart med god grund) forledes til at tro, at litteratur skrevet af migranter ville være kronotopisk determineret af disse globaliserede korridorer eller ikke-steder. Men foruden at besyngte migrantens frihedspotentiale gennem flugt og bevægelse er Rushdie også yderst bevidst om vægtløshedens farer: "And what's the worst thing? It is the emptiness of one's luggage. I'm speaking of invisible suitcases, not the physical, perhaps cardboard, variety containing a few meaning-drained mementoes: we have come unstuck from more than land. We have floated upwards from history, from memory, from Time" (1995:86-87). Det altafgørende spørgsmål er i den forbindelse, hvordan migrantforfatteren reagerer på migrationens to sider, den ene fuld af håb om frihed og løfter om alternative måder at være menneske på, den anden kendetegnet ved en smertefuld og potentielt destruktiv løsrivelse fra historie og territorie.

Som allerede antydet bæres Gumbrechts essay af en fundamental intuition, nemlig den at "the process of globalization, by leaving some universal needs and desires of human life unattended, has paradoxically helped to make these very needs and desires more visible—because we notice, in our everyday lives, how they remain unsatisfied" (*ibid.*:232). Gumbrecht identificerer herefter en række nutidige fænomener, som han kalder kompensationsstrategier—sport; piercing, cutting og tatovering; regionalisering; økologisk bevidsthed. Disse fænomener skal betragtes som vores forsøg på at finde modsvar til globaliseringens væsentligste konsekvenser (elimineringen af krop og rum), idet disse konsekvenser ikke længere synes at være i overensstemmelse med nogle af vores mest fundamentale behov og grænser.

I forhold til migrantforfatteren, så er den grundlæggende uoverensstemmelse mellem globaliseringseffekter og menneskelige behov tæt forbundet med vægtløshed—altså med

tabet af et lokalt, fysisk rum og af et sprog, som er formet af et sådant specifikt rum. Min pointe er imidlertid, at migrantforfatteren er et perfekt eksempel på en, der inkarnerer Gumbrechts intuition om utilfredsstillende behov og kompensationsstrategier, eftersom han eller hun ofte reagerer med inerti mod tabet af et lokalt rum, et lokalt sprog og/eller en lokal kultur. Som Edward Said skriver, så er en stor del af den eksileredes liv netop ”taken up with compensating for disorienting loss by creating a new world to rule” (2000:181) and with ”efforts meant to overcome the crippling sorrow of estrangement” (*ibid.*:173).

Et eksempel er Oskar Matzerath, fortælleren i Grass’ *Die Blechtrommel* (1959), der kompenserer for tabet af sin familie og af fødebyen Danzig ved på demiurgisk vis at skabe en ny verden, som han suverænt hersker over. Hvor den lille Oskars tromme udelukkende blev anvendt destruktivt og til at skabe distance mellem barnet og en forrået voksenverden, bliver den voksne fortællers tromme den konstruktive impuls, som leder frem til skabelsen af selve romanen. Trommen tvangstransformerer—nødvendigheden skyldes netop tabet af fortiden—til et intensivt ihukommende og kreativt medium, som i stedet for at skabe distance sætter Oskar og læseren i forbindelse med fortidens steder—i særdeleshed med en helt unik ”Danzig-atmosfære” (nostalgisk) fremmanet via beskrivelserne af arkitekturen, gadelivet, strandene, sporvognene og den konstante påkaldelse af stednavne.

Dobbeltheden af vægtløshed og kompenserende jordforbindelse positionerer migranten et sted mellem moderne versioner af Ikaros og Odysseus, på den ene side én som faktisk har formået at flyve, på den anden side én som har fornemmet en menneskelig grænse og indset behovet for at føle sig ”hjemme” igen. Som Gumbrecht bemærker det, og jeg betragter dette som værende specielt sandt for migrantens vedkommende, så er det en konsekvens af globaliseringens effekter, at ”we want to claim specific places, specific regions, and the planet Earth as spheres of ‘home’ to which we belong” (*ibid.*:240). I stedet for at opholde sig i lighedernes og de golde gentagelsers globaliserede korridor som en følge af vægtløshed—det

Migranten som banyantræ

vil sige i stedet for at skrive om den nye Terminal 1 i L'Aeroport de Barcelona, om Tōkaidō Shinkansen mellem Tokyo og Shin-Ōsaka, eller om Hilton Dreams i Sharm el Sheikh—så kæmper migrantforfatteren stædigt (og kunstnerisk) for på den ene side at tilbageerobre sit gamle sted med dets historiske lag og narrative potentiale og for på den anden side at komme overens med det nye miljøes lokale specificitet.

Gennem en skriftstil der på én gang er koncis og drøvtyggende, lyrisk højstemt og prosaisk forankrende, formår migrantfortælleren fra Trinidad i Naipauls *The Enigma of Arrival* (1987) efterhånden at kartografere det nye sted (og dets særegne vokabular og klima), Wiltshire nær Stonehenge—dog gennem en dobbelteksponeret form, hvor fortidens Trinidad og nutidens (og fortidens) England sameksisterer: "Later—when the land had more meaning, when it had absorbed more of my life than the tropical street where I had grown up—I was able to think of the flat wet fields with the ditches as 'water meadows' or 'wet meadows', and the low smooth hills in the background, beyond the river, as 'downs'. But just then, after the rain, all that I saw—though I had been living in England for twenty years—were flat fields and a narrow river" (1987:11). Passagen antyder den efterfølgende voksende hjemlighed i forhold til det engelske landskab, som fortælleren via et mere og mere nuanceret og præcist sprog tilkæmper sig.

Ligesom Gumbrecht peger Milosz på et immanent paradoks i globaliseringens dynamik, når han foreslår, at de tilsyneladende uundgåelige homogeniserende processer modsvares af

regionaliseringer, lokaliseringer og specificeringer: "A poet, thrown into the international bouillabaisse where, if anything can be distinguished at all, it is only lumps of overboiled fish and shrimp, suddenly discovers that he sits firmly in his province, his town, his countryside, and begins to bless it" (*ibid.*:58). At befinde sig solidt i ens provins, by eller egn er ikke ligefrem det første, man tænker i forbindelse med migrantforfattere. Men på paradoksalt vis gælder denne erkendelse af at befinde sig solidt—eller måske burde vi snarere tale om erkendelsen af *nødvendigheden af* at befinde sig solidt—for mange migrantforfattere, dog på en kompliceret måde, eftersom de er udstrakt mellem to provinser, to byer eller to egne. Denne udspændthed eller ikke-tilhørighed fremprovokerer i mange tilfælde en kraftfuld inerti-reaktion, som for sit vedkommende resulterer i den litterære skabelse af det, som Ha Jin har kaldt "envisioned homelands" (2008:86).

Det væsentligste formål med denne skabelse er at *transformere ikke-tilhørighed til dobbelt-tilhørighed*—og som Said understreger, medfører disse nye verdener imaginære beskaffenhed ikke nødvendigvis en mangel på intensitet eller specificitet: "For an exile, habits of life, expression, or activity in the new environment inevitably occur against the memory of these things in another environment. Thus both the new and the old environments are vivid, actual, occurring together contrapuntally" (*ibid.*:186). Det gælder således for alle de ovennævnte migrantforfattere, fra Grass til Ghosh og fra Milosz til Müller, at de på hver deres måde skaber litteratur, der er kendetegnet ved på én og samme tid at være rodfæstet og kosmopolitisk, forankret og vægtløs, tonet i lokale farver og bevægelig i globale korridorer.

Referencer

Augé, Marc. 1992. *Non-Lieux: Introduction à une anthropologie de la surmodernité*. Paris: Gallimard.

- Gumbrecht, Hans Ulrich. 2009. "A Negative Anthropology of Globalization", in González, Francisco (red.): *The Multiple Faces of Globalization*. Madrid: BBVA.
- Ha Jin. 2008. *The Writer as Migrant*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Kundera, Milan. 1994. *Tilværelsens ulidelige lethed*. 1983. Overs. Eva Andersen & Jiri Lichtenstein. København: Gyldendal.
- Milosz, Czeslaw. 1998. *Road-Side Dog*. Overs. Czeslaw Milosz & Robert Hass. New York: Farrar, Strauss and Giroux.
- Naipaul, V. S. 1987. *The Enigma of Arrival*. London: Penguin.
- Rushdie, Salman. 1992. "Günter Grass", in *Imaginary Homelands: Essays and Criticism 1981-91*. 1991. London: Granta Books.
- Rushdie, Salman. 1995. *Shame*. 1983. London: Vintage.
- Said, Edward W. 2000. "Reflections on Exile", in *Reflections on Exile and Other Essays*. Cambridge, MA: Harvard University Press.